

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-61-160>

УДК 330.87:338

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ВИЗНАЧЕННЯ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ ТА ЇЇ КЛАСИФІКАЦІЯ

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASIS OF DETERMINING RECEIVABLE INDEBTEDNESS AND ITS CLASSIFICATION

Чепець Ольга Григоріївна

кандидат економічних наук, доцент кафедри,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5541-4145>

Юрченко Сергій Васильович

кандидат економічних наук, доцент кафедри,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5148-2626>

Волчанська Людмила Валентинівна

кандидат економічних наук, доцент кафедри,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4362-4986>

Chepets Olga, Yurchenko Serhiy, Yurchenko Serhiy
Dnipro State Agrarian and Economic University

В сучасних умовах для будь-якого підприємства, незважаючи на вид економічної діяльності та організаційно-правову форму господарювання, залишається досить актуальним питання обліку дебіторської заборгованості та її мінімізації. Саме від удосконалення управління дебіторської заборгованості залежить фінансовий стан підприємства, наявність оборотних коштів, розвиток підприємства. Метою статті є дослідження поняття дебіторської заборгованості, її класифікації, удосконалення обліку та визначення її впливу на фінансовий стан підприємства. У статті проаналізовано стан дебіторської заборгованості вітчизняних підприємств, досліджено особливості виникнення заборгованості, представлено класифікацію дебіторської заборгованості, яка дозволяє більш детально освідомити та зрозуміти різновиди об'єктів, дає можливість правильно побудувати облік дебіторської заборгованості на рахунках бухгалтерського обліку. Ефективне управління дебіторською заборгованістю дозволить у повному обсязі надати користувачам фінансової звітності достовірну облікову інформацію. Ретельний контроль за погашенням заборгованості дозволить значно знизити обсяги дебіторської заборгованості, збільшить оборотні активи, сприятиме активному розвитку та позитивно вплине на фінансовий стан підприємства.

Ключові слова: дебіторська заборгованість, класифікація дебіторської заборгованості, управління дебіторською заборгованістю, фінансовий стан підприємства.

In modern conditions, for any enterprise, regardless of the type of economic activity and the organizational and legal form of management, the issue of accounting for receivables and its minimization remains quite relevant. The financial condition of the enterprise, the availability of working capital, and the development of the enterprise depend on the improvement of the management of receivables. The purpose of the article is to study the concept of accounts receivable, its classification, improvement of accounting and determination of its impact on the financial condition of the enterprise. The article analyzes the state of receivables of domestic enterprises, investigates the features of the occurrence of receivables, with the aim of optimizing the structure of receivables, presents the classification of receivables, which allows for a more detailed awareness and understanding of the types of objects, makes it possible to correctly build accounting for receivables on accounting accounts. On the basis of the formed classification of the conducted research of the regulatory and legislative framework and the study of scientific works of domestic scientists, the concept of "receivables" is defined. Measures to avoid the growth of receivables are proposed: it is necessary to use non-cash settlement based on a letter of credit to avoid the growth of receivables;

in addition to the payment measure, it is necessary to implement an analysis of the customer's or buyer's solvency, carefully approach the conclusion of the contract with each individual customer, taking into account the conditions for late payment, conduct an inventory of payments with buyers in a timely manner, conduct thorough control over debt repayment, systematically analyze the turnover rate of receivables. Effective management of receivables will allow users of financial statements to be fully provided with reliable accounting information. Careful control over debt repayment will allow to significantly reduce the amount of receivables, increase current assets, promote active development and positively affect the financial condition of the enterprise.

Keywords: receivables, classification of receivables, management of receivables, financial condition of the enterprise.

Постановка проблеми. Потребують удосконалення облік дебіторської заборгованості, пошуку шляхів щодо мінімізації дебіторської заборгованості на підприємстві. Своєчасна та грамотна організація обліку дебіторської заборгованості є основою ефективності функціонування підприємств. Для виявлення перспектив використання міжнародних стандартів з метою визначення основних переваг та напрямів удосконалення системи обліково-аналітичного забезпечення формування та управління дебіторською заборгованістю необхідно провести порівняльний аналіз існуючої теоретичної бази та нормативного законодавства, а також вивчити міжнародні стандарти бухгалтерського обліку та фінансової звітності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню впливу дебіторської заборгованості на фінансовий стан підприємства, її стану та пошуку шляхів удосконалення управління були присвячено роботи таких вітчизняних науковців, як: Л. В. Домбровської, Т. В. Лівощко, Н. В. Потриваєвої, М. П. Хохлова. Найбільш актуальним дослідженням характеристики сутності дебіторської заборгованості та її поняттям присвячено публікації таких науковців, як: О. Є. Майбороди, І. П. Косаревої, І. О. Корабейнікової, В. Ю. Шипа. У актуальних наукових роботах

приділено увагу удосконаленню обліку дебіторської заборгованості такими вітчизняними науковцями: Соловей Н. В., Олійник С. О., Сопко В. В. та такими закордонними науковцями: Є. Брікхем, С. Хенк.

Формулювання основних цілей статті. Метою статті є дослідження поняття дебіторської заборгованості, її класифікації, удосконалення обліку та ефективність управління дебіторською заборгованістю з визначенням її впливу на фінансовий стан підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. На протязі тривалого часу теоретичні основи у дослідженні дебіторської заборгованості займають особливе місце у колі наукових інтересів фахівців. Зростання дебіторської заборгованості виникає внаслідок прийняття неефективних управлінських рішень, неплатоспроможності покупців, в результаті надання покупцям відтермінованих платежів.

На основі статистичних досліджень табл. 1 можна зробити висновок, що спостерігається зростання дебіторської заборгованості, при цьому будь-якому за розміром підприємству, від мікро до великого [1].

Для розуміння сутності дебіторської заборгованості слід звернутися до ПСБО № 10 «Дебіторська заборгованість», в якому визначено методологічні засади

Таблиця 1
Динаміка дебіторської заборгованості з розподілом розміру підприємства за період 2020–2022 рр.

Рік	Мікро-підприємства		Малі підприємства		Середні підприємства		Великі підприємства	
	млн.грн	% до заг. показника	млн.грн	% до заг. показника	млн.грн	% до заг. показника	млн.грн	% до заг. показника
2020	1490133	33,3	686378,5	15,3	814026,4	18,2	1483834,9	33,2
2021	1491926	29,2	854611,8	16,8	962423,6	18,9	1788822,1	35,1
2022	1630385	30,0	842684,9	15,5	1075116,3	19,8	1884687,8	34,7

Джерело: складено авторами на основі [1]

формування у бухгалтерському обліку інформації про дебіторську заборгованість та її розкриття у фінансовій звітності [2]. Терміни, цього стандарту, мають таке значення:

1. Дебіторська заборгованість – сума заборгованості дебіторів підприємству на певну дату.

2. Довгострокова дебіторська заборгованість – сума дебіторської заборгованості, яка не виникає в ході нормального операційного циклу та буде погашена після дванадцяти місяців з дати балансу.

3. Поточна дебіторська заборгованість – сума дебіторської заборгованості, яка виникає в ході нормального операційного циклу або буде погашена протягом дванадцяти місяців з дати балансу.

4. Сумнівний борг – це дебіторська заборгованість, щодо якої існує імовірність її неповернення боржником.

5. Безнадійна дебіторська заборгованість – поточна дебіторська заборгованість, щодо якої існує впевненість про її неповернення боржником або за якою минув строк позивної давності.

6. Чиста реалізаційна вартість дебіторської заборгованості – сума поточної дебіторської заборгованості за вирахуванням резерву сумнівних боргів [2].

За МСБО 32 дебіторська заборгованість визначається як фінансовий актив, тобто самого терміну у стандарті не надається [3]. В МСБО 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка» поняття визначено наступним чином: позики та дебіторська заборгованість – це непохідні фінансові активи з фіксованими платежами, які підлягають визначенню та не мають котирування на активному ринку [4].

Визнання дебіторської заборгованості згідно з П(С)БО 10 відбувається у разі існування ймовірності отримання підприємством майбутніх економічних вигод і можливості достовірного визначення її суми одночасно з визнанням доходу від реалізації продукції, товарів, робіт і послуг [2], а згідно з МСФЗ 39 підприємству слід визнавати дебіторську заборгованість у балансі, коли воно стає стороною контрактних зобов'язань і внаслідок цього має юридичне право отримувати грошові або інші цінності [4]. Ці трактування не в повній мірі дозволяють зрозуміти сутність дебіторської заборгованості. Тому доцільно проаналізувати поняття із позиції економічної науки, як узагальнене поняття. У табл. 2 пред-

ставлено трактування терміну «дебіторська заборгованість» вітчизняними науковцями:

Отже, проаналізувавши положення нормативно-правових документів і дослідивши думки вітчизняних вчених стосовно сутності категорії «дебіторська заборгованість», пропонується її наступне трактування: дебіторська заборгованість – виникнення боргових прав за тимчасово залучені активи на основі документального підтвердження.

З метою оптимізації структури дебіторської заборгованості пропонується наступна класифікація:

1) За термінами погашення: поточна – з терміном погашення до 12 місяців (обліковується на рах. 34, 36); довгострокова – з терміном погашення понад 12 місяці (обліковується на рах. 18).

2) По своєчасності повернення: нормальна (обліковується на рах. 34, 36) та прострочена. Прострочена поділяється на резерв сумнівних боргів та безнадійна дебіторська заборгованість (рах. 38).

3) По можливості стягнення: надійна, сумнівна та безнадійна.

4) За економічним змістом: аванси видані (рах. 371); заборгованість покупців та замовників (рах. 34,36); інша (рах. 37).

5) За об'єктами виникнення заборгованості: товарна (обліковується на рах. 34, 36, 374, 375) та безтоварна (обліковується на рах. 36, 373, 374, 378, 379, 641, 651).

6) За суб'єктами: внутрішні (рах. 372) та зовнішні дебітори (рах. 377); дебіторська заборгованість фізичних або юридичні осіб.

7) За контрагентами: заборгованість вітчизняних (рах. 341, 361) або іноземних дебіторів (рах. 342, 362).

8) Дебіторська заборгованість по розрахункам за спільну діяльність: вклад у спільне діяльність та розрахунки по спільній діяльності (рах. 377).

9) По забезпеченню векселями: забезпечена (рах. 34) або не забезпечена.

10) За рівнем ліквідності: короткострокові та довгострокові дебіторські заборгованості.

11) За видами довготермінової дебіторської заборгованості: дебіторська заборгованість за майно, на засадах фінансової оренди (рах. 181); довготермінові векселі отримані (рах. 182); інша довготермінова дебіторська заборгованість (рах. 183).

12) За застосуванням методів обчислення резерву сумнівних боргів дебіторської заборгованості: метод застосування абсолютної

Таблиця 2

Трактування терміну «дебіторська заборгованість» вітчизняними науковцями

Автор	Трактовка терміну «дебіторська заборгованість»	Специфічні ознаки
Шип В. Ю.	Сума заборгованостей дебіторів підприємству на певну дату, що виникає внаслідок надання коштів, продажу інших активів, робіт послуг безпосередньо боржникові та не є фінансовим активом, призначеним для продажу [5].	Сума заборгованостей підприємству
Майборода О. Є., Косарева І. П., Корабейнікова І. О.	Наслідок цивільних зобов'язань, що виникають у результаті визначеної угоди, яка оформлена договором і являє собою дію суб'єктів, що беруть у ній участь (юридичних чи фізичних осіб), результатом чого є виникнення товарних і грошових зобов'язань [6].	Наслідок цивільних зобов'язань між суб'єктами господарювання
Лисак О. П.	Показник фінансового стану підприємства, що вказує на суму заборгованості на користь підприємства на певний термін за наданий комерційний та споживчий кредити покупцям, а також як суму авансу для постачальників, щодо яких у підприємства з'являється майнове документально підтверджене право вимоги оплати боргу [7].	Показник фінансового стану
Пінчук Т. А., Шрам Т. В.	Сума заборгованості дебіторів підприємству на певну дату, яка має документальне підтвердження, строк оплати якої настав та відображена в балансі у складі оборотних активів. [8].	Сума заборгованостей підприємству
Ленко І. В., Колесніченко А. С.	сума заборгованості юридичних та фізичних осіб, які внаслідок минулих подій заборгували підприємству певні суми грошових коштів, на певну дату [9].	Сума заборгованостей унаслідок минулих подій
Іванов Є. О	Це боргові права до покупців боргові права до покупців [10].	Боргові права

Джерело: узагальнено авторами на основі [5–11]

суми сумнівної заборгованості, який визначається за допомогою аналізу платоспроможності окремих дебіторів та метод застосування коефіцієнта сумнівності.

13) за формою погашення: монетарна та немонетарна.

Сформована класифікація дозволяє більш детально освідомити та зрозуміти різновиди об'єктів, дає можливість правильно побудувати облік дебіторської заборгованості на рахунках бухгалтерського обліку.

Стан дебіторської заборгованості та її розміри істотно впливають фінансове становище організації. Здатність скоротити величину дебіторської заборгованості, тобто грамотне управління організаційними зобов'язаннями дозволяє забезпечити фінансову стійкість підприємства. Якщо дебіторська заборгованість значно перевищить кредиторську, це негативно вплине на фінансовий стан організації і може призвести до її банкрутства, оскільки вилучення коштів з обороту у великому обсязі

не дозволить своєчасно погасити заборгованість перед кредиторами. У зв'язку з тим, що розмір та період оборотності заборгованості істотно впливає на фінансове становище, необхідно ефективно керувати нею. Відповідно, проблемам обліку дебіторської заборгованості у будь-якій організації має приділятися значна увага, адже сучасна система бухгалтерського обліку має формувати достовірну та повну інформацію про стан розрахунків із контрагентами [11].

Крім платіжних заходів, необхідно впровадити проведення аналізу на платоспроможність заказчика або покупця, ретельно підходити до складання договору з кожним окремим клієнтом, враховуючи умови при несвоєчасній сплаті, своєчасно проводити інвентаризацію розрахунків з покупцями, вести ретельний контроль за погашенням заборгованості, систематично аналізувати швидкість оборотності дебіторської заборгованості.

Висновки. Дебіторська заборгованість її класифікація потребує пильної уваги щодо її виникнення, тому бухгалтерська служба має ретельно відслідковувати факти виникнення заборгованості та виважено підходити до впровадження заходів щодо її мінімізації. Ефективне управління дебіторською заборгованістю дозволить у повному обсязі надати користувачам фінансової звітності достовірну облікову інформацію щодо позитивного

впливу на роботу з боржниками підприємства. Ретельний контроль за погашенням заборгованості дозволить значно знизити обсяги дебіторської заборгованості, збільшить оборотні активи та позитивно вплине на фінансовий стан підприємства. Раціональне та оптимальне управління дебіторською заборгованістю компанії дозволяє забезпечувати необхідний рівень рентабельності та уникнути прострочення виплат за зобов'язаннями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Офіційний сайт Державної служби статистики «Укрстат». Статистичний збірник «Економічна статистика / Економічна діяльність / Діяльність підприємств». URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/sze_20.htm (дата звернення: 16.04.2024)
2. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку №10 «Дебіторська заборгованість». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99#Text> (дата звернення: 19.04.2024)
3. Міжнародний стандарт фінансової звітності № 32 «Фінансові інструменти: подання». URL: https://mof.gov.ua/storage/files/IAS%2032_ukr_2018.pdf (дата звернення: 19.04.2024)
4. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку № 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка». URL: https://mof.gov.ua/storage/files/IAS-39_ukr_2016.pdf (дата звернення: 26.04.2024)
5. Шип В.Ю. Дебіторська заборгованість: сутність та класифікація. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2010. Вип. 29. Ч. 2. С. 96–99.
6. Майборода О. Є., Косарева І. П., Корабейнікова І. О. Характеристика сутності та поняття дебіторської і кредиторської заборгованості. *Економіка і суспільство*. 2018. Вип. 15. С. 396–402.
7. Лисак О. П. Економічна сутність дебіторської та кредиторської заборгованості. *ЛОГОС. Мистецтво наукової думки*. 2020. Вип. 10. С. 6–8. DOI: <https://doi.org/10.36074/2617-7064.10.001>
8. Пінчук Т. А., Шрам Т. В. Організаційно-методичні проблеми обліку дебіторської заборгованості в системі управління підприємством. *Ефективна економіка*. 2014. Вип. 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3453> (дата звернення: 28.04.2024)
9. Ленко І. В., Колесніченко А. С. Поняття дебіторської заборгованості та деякі питання її регулювання. *Review of transport economics and management*. 2021. Вип. 6 (21). С. 91–97. DOI: <https://doi.org/10.15802/rtem2021/261011>
10. Іванов Є. О. Класифікація факторів, що впливають на загальний рівень дебіторської заборгованості підприємства. *Вісник МСУ*. 2005. Вип. 1–2. С. 35–38.
11. Одношевна О. О. Шляхи вдосконалення процесу управління дебіторською заборгованістю. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Вип. 10. С. 946–949.

REFERENCES:

1. Ukrstat. Statystychnyi zbirnyk «Ekonomiczna statystyka / Ekonomichna diialnist / Diialnist pidpriemstv» [Statistical collection «Economic statistics / Economic activity / Activities of enterprises»]. Retrieved from: https://ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/sze_20.htm (accessed 16.04.2024)
2. Natsionalne polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku № 10 «Debitorska zaborhovanist» [National regulation (standard) of accounting № 10 «Receivables»]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99#Text> (accessed 19.04.2024)
3. Mizhnarodnyi standart finansovoi zvitnosti № 32 «Finansovi instrumenty: podannia» [International Financial Reporting Standard № 32 «Financial Instruments: Presentation»]. Retrieved from: https://mof.gov.ua/storage/files/IAS%2032_ukr_2018.pdf (accessed 19.04.2024)
4. Mizhnarodnyi standart bukhhalterskoho obliku № 39 «Finansovi instrumenty: vyznannia ta otsinka» [International Accounting Standard №39 «Financial Instruments: Recognition and Evaluation»]. Retrieved from: https://mof.gov.ua/storage/files/IAS-39_ukr_2016.pdf (accessed 26.04.2024)
5. Shyp V. Yu. (2010) Debitorska zaborhovanist: sutnist ta klasyfikatsiia [Receivables: essence and classification]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu – Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University*, vol. 29, p. 2, pp. 96–99.

6. Maiboroda O. Ie., Kosarieva I. P., Korabeinikova I. O. (2018) Kharakterystyka sutnosti ta poniattia debitorskoi i kredytorskoi zaborhovanosti [Characteristics of the essence and concept of receivables and payables]. *Ekonomika i suspilstvo – Economy and society*, vol. 15, pp. 396–402.
7. Lysak O. P. (2020) Ekonomichna sutnist debitorskoi ta kredytorskoi zaborhovanosti [The economic essence of receivables and payables]. *ΛΟΓΟΣ. Mystetstvo naukovoï dumky – ΛΟΓΟΣ. The art of scientific thought*, vol. 10, pp. 6–8. DOI: <https://doi.org/10.36074/2617-7064.10.001>
8. Pinchuk T. A., Shram T. V. (2014) Orhanizatsiino-metodychni problemy obliku debitorskoi zaborhovanosti v systemi upravlinnia pidpriemstvom [Organizational and methodological problems of accounts receivable in the enterprise management system]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, vol. 10. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3453> (accessed 28.04.2024)
9. Lenko I. V., Koliesnichenko A. S. (2021) Poniattia debitorskoi zaborhovanosti ta deiaki pytannia yii rehuliuvania [The concept of receivables and some issues of its regulation]. *Review of transport economics and management*, vol. 6 (21), pp. 91-97. DOI: <https://doi.org/10.15802/rtem2021/261011>
10. Ivanov Ye.O. (2005) Klasyfikatsiia faktoriv, shcho vplyvaiut na zahalnyi riven debitorskoi zaborhovanosti pidpriemstva [Classification of factors affecting the general level of the company's receivables]. *Visnyk MSU – MSU Bulletin*, vol. 1–2, pp. 35–38.
11. Odnosheva O. O. (2016) Shliakhy vdoskonalennia protsesu upravlinnia debitorskoiu zaborhovanistiu [Ways to improve the receivables management process]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky – Global and national economic problems*, vol. 10, pp. 946–949.